

Інформаційно-довідкове
видання

Над текстами працювали: Тетяна Пастушенко (Інститут історії України НАН України), Антон Дробович, Вікторія Мізерна (Український інститут національної пам'яті).

Видано за підтримки Світового Конгресу Українців

“Бабин Яр – це трагедія всього людства, але сталася вона на українській землі. І тому українець не має права забувати про неї так само, як і єврей. Бабин Яр – це наша спільна трагедія, трагедія перш за все єврейського і українського народів.”

ІВАН ДЗЮБА

Що таке
«Бабин Яр»?

Бабин Яр – це, власне, стародавній яр та назва історичної місцевості довкола нього у місті Києві.

До 1950-х років Бабин Яр був великим урочищем північно-західної частини Києва між районами Лук'янівка та Сирець. Його довжина сягала понад 2,5 км, а глибина – від 5 до 50 м, і простягався він у напрямку від сучасних вулиці Кирилівської до вулиці Юрія Ілленка.

Через складні особливості рельєфу ця місцевість довгий час залишалася не заселеною. Офіційно частиною міста вона стала лише у ХІХ столітті. У цей час навколо яру сформувався багатоконфесійний некрополь: між Бабиним і Реп'яховим ярами був Кирилівський православний цвинтар; з північної сторони – Лук'янівське єврейське кладовище; на непарній стороні вулиці Мельникова (у 2018 р. перейменована на Юрія Ілленка) – цвинтар військовослужбовців (т. зв. Братський); на непарній стороні вулиці Лагерної (сучасна Дорогожицька) діяв Лук'янівський православний цвинтар (нині – «Заповідник-некрополь»). Були також мусульманський та караїмський цвинтарі.

Поруч із яром розташувався Кирилівський монастир, найстарший храм якого був зведений в ХІ столітті, та міська психіатрична лікарня імені Павлова, створена на території цього монастиря.

Сьогодні це парк та однойменний Національний історико-меморіальний заповідник майже у середмісті столиці України. Поруч велика транспортна розв'язка і метро. Неподалік розташувався Київський телецентр. Навколо житлові райони. Місцеві мешканці використовують це місце переважно як парк для прогулянок.

Німецька поліція
обшукує одяг
убитих євреїв
Жовтень 1941 р.

Чим відомий Бабин Яр
у всьому світі?

Всесвітню сумну славу Бабиному Яру принесли масові розстріли євреїв Києва, коли протягом двох днів вересня 1941 року тут було вбито майже 34 тисячі чоловіків, жінок та дітей. Це було одним із найбільших масових вбивств цивільних, вчинене нацистами під час Другої світової війни. Усіх їх убили лише тому, що вони були євреями, яких націонал-соціалістична ідеологія проголошувала головними ворогами «вищої арійської раси» і прагнула винищити у всьому світі. Таким чином Бабин Яр став символом Голокосту.

Формальним приводом для злочину, яке нацисти назвали «гросакцією», стали вибухи на Хрещатику внаслідок радянських диверсій і викликані ними пожежі у центрі Києва 24 вересня 1941 року. 25–27 вересня 1941 року окупаційна влада провела підготовчі та організаційні заходи. 28 вересня по всьому місту розклеїли оголошення, у якому наказувалося всім євреям міста з документами, грошима, цінними речами й теплим одягом зібратися до восьмої години ранку 29 вересня на розі вулиць Мельникова (сьогодні Юрія Іллєнка) та Дегтярівської. Приречені люди думали, що їх переселятимуть, а натомість опинилися на місці страти. За два дні, 29–30 вересня 1941 року, зондеркоманда 4а у співпраці зі штабом айнзатцгрупи та двома батальйонами полку поліції «Південь» стратила 33 771 єврея.

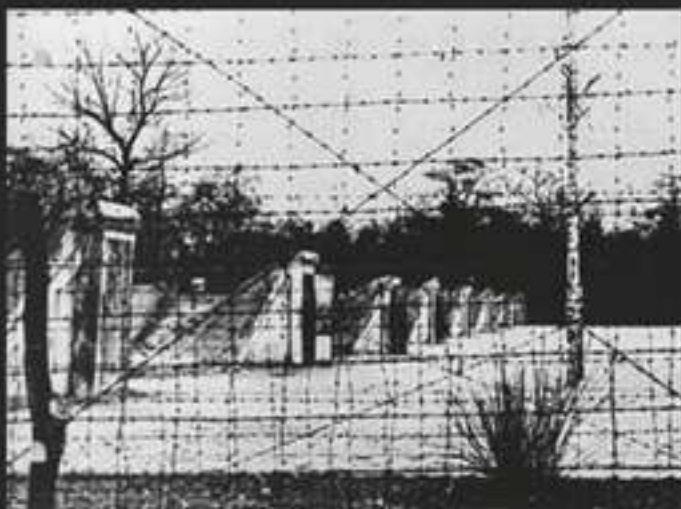
Щоб поховати тіла тисяч жертв нацистські сапери висаджували у повітря схили яру, і засипали таким чином їх землю, яку потім примушували вирівнювати радянських військовополонених.

Під час війни у Бабиному Яру вбивали та ховали не лише євреїв. Упродовж двох років німецької окупації до листопада 1943 року тут розстрілювали і закопували цілі групи людей або окремих осіб, які також вважалися ворогами нацистів.

Сирець, Україна,
Жінка з Києва
шукає родичів
з тіл людей,
убитих у таборі,
листопад 1943 р.

Поряд із євреями за расовими та політичними мотивами нацисти вбивали ромів, полонених червоноармійців, пацієнтів психіатричної лікарні, цивільних заручників, українських націоналістів і радянських партизанів, в'язнів Сирецького концтабору.

Починаючи з серпня 1943 року, у Бабиному Яру заковані у кайдани в'язні Сирецького табору викопували та спалювали тіла розстріляних. Загальну кількість жертв оцінюють приблизно у 100 тисяч людей, переважна більшість з яких були євреями.

«Хто вбиває людину, руйнує цілий світ. Хто рятує людину, рятує цілий світ»

**РАБІ МОШЕ БЕН МАЙМОН
(РАМБАМ)**

Все жидаы города Киева и его окрестностей должны явиться в понедельник 29 сентября 1941 года в 8 часам утра на угол Мельниковой и Доктеривской улиц (возле кладбища).

Взять с собой документы, деньги и ценные вещи, а также теплую одежду, белье и пр.

Кто из жидаов не выполнит этого распоряжения и будет найден в другом месте, будет расстрелян.

Кто из граждан проникнет в оставленные жидами квартиры и присвоит себе вещи, будет расстрелян.

Наказується всім жиддам міста Києва і околиць зібратися в понеділок дня 29 вересня 1941 року до год. 8 ранку при вул. Мельника — Доктерівській (воле кладбища).

Всі повинні забрати з собою документи, гроші, білизну та інше.

Хто не підпорядкується цьому розпорядженню буде розстріляний.

Хто зайне жидівське мешкання або розграбує предмети з тих мешкань, буде розстріляний.

Verpflichtung aller der Stadt Kiew und Umgebung Juden sich am Montag den 29. September 1941 um 8 Uhr, früh am Winkel der Melnikoff- und Dokteriwskaja Strasse (am Friedhof) einzufinden.
Mitzubringen sind: Dokumente, Geld, Wertsachen, warme Kleider, Bettzeug, etc.
Wer diesem Befehl nicht gehorcht und an anderer Stelle gefunden wird, wird erschossen.
Wer in jüdischen Wohnungen einbricht und Sachen raubt, wird ebenfalls erschossen.

Бабин Яр під час
нацистської окупації у
1941–1943 роках

Першими жертвами окупантів стали військовополонені, яких розстрілювали вже наступного дня після вступу німців до Києва. Це були євреї та політкомісари, виявлені у таборі на Керосинній вулиці. У січні 1942 року було страчено кілька десятків полонених моряків Дніпровської флотилії. Декілька тисяч поранених військовополонених було вбито у лікарні імені Павлова.

У жовтні 1941 року почалися арешти членів підпільних райкомів КП(б)У. До кінця німецької окупації Києва загинуло близько 617 осіб. Однак до цього числа включені лише ті члени партійного підпілля, про яких лишилася хоча б якась інформація.

Нацистські «Нюрнберзькі закони» від 15 вересня 1935 року призвели до того, що «расово чужим» поряд із євреями визнавався і ромський народ. Згідно зі злочинною ідеологією нацистів, роми також підлягали тотальному знищенню.

У Бабиному Яру загинуло щонайменше 150 ромів. Крім того, циганські табори було знищено на тодішніх околицях Києва: на Святошино та Березняках.

Поряд з «расово чужими» народами, нацисти прирекли на знищення людей з ментальними розладами. Після масових розстрілів євреїв жертвами нацистів у Києві стали пацієнти психіатричної лікарні імені Павлова: окупанти замордували тут упродовж 1941-1942 до 820 осіб.

Також Бабин Яр став місцем останнього спочинку кількох сотень членів Організації українських націоналістів (ОУН). Так у грудні–січні 1941-1942 років були арештовані громадські й культурні діячі, які прибули у складі «похідних груп» і на той момент діяли легально. Серед них була й відома українська поетеса Олена Теліга, іменем якої названо прилеглу до яру вулицю. Переслідування учасників націоналістичного підпілля тривало до кінця окупації.

Військовополонені
засипають
землею ділянку
Бабиного Яру,
де лежать
розстріляні євреї.
ФОТО:
Йоганнес Хелле
жовтень 1941 року

Улітку 1942 року неподалік від Бабиного Яру німці створили виправно-трудоий табір поліції безпеки та СД, який більш відомий під назвою Сирецький табір. Під час відступу з Києва нацисти вивезли 3000 його вцілілих в'язнів до концтаборів Грос-Розен та Дахау.

У серпні 1943 року з в'язнів Сирецького табору сформували так звану команду смертників (327 осіб), яка викопувала і спалювала трупи на місці розстрілів у Бабиному Яру. Закуті в ножні кайдани в'язні викопували трупи, будували «печі» з огорожі й надгробків кладовища, складали на них штабелями тіла та дрова і потім усе це спалювали. В одній такій «печі» за раз знищували до 2000 розстріляних. 18 в'язням-смертникам вдалося врятуватися. Пізніше вони свідчили, що розстріли людей на території Бабиного Яру не припинялися і під час спалення трупів. Сюди привозили і вбивали в'язнів із київських в'язниць.

Незадовго до вигнання окупантів з Києва, в жовтні 1943 року, нацисти розстріляли у Бабиному Яру киян, які ухилилися від виконання наказу про виселення з міста. Останній розстріл відбувся 4 листопада 1943, а 6 листопада до міста увійшла Червона армія. Виконання охоронних і поліцейських функцій, забезпечення стабільності окупаційного режиму поклалися на охоронні дивізії Вермахту, структури поліції безпеки та СД та формування німецької поліції. Разом із Вермахтом у місті з'явилися і представники айнзатцгрупи СД, які мали очистити армійські тили від «небезпечних елементів» та придушити рух Опору. «Відповідальною» за Київ була зондеркоманда 4а, згодом айнзатцкоманда 5. Разом з ними прибув штаб головнокомандувача СС і поліції «Росія-Південь» і два батальйони зі складу поліцейського полку «Південь».

Саме ці підрозділи СС та поліції здійснювали масові розстріли євреїв у Бабиному Яру. Допоміжні функції під час каральних заходів здійснювали також поліцейські формування з місцевого населення. Перші з них було організовано в Києві з ініціативи ОУН, фактично вони не мали каральних повноважень та проіснували лише до кінця жовтня 1941 року. Надалі в місті діяла українська поліція, створена на допомогу німецькій охоронній поліції та підпорядкована останній і поліції порядку. Пізніше, навесні 1942, СД створила в Києві свій окремий 23-й батальйон із представників місцевого населення чисельністю 700 осіб, який займався караульною службою, охороною таборів, допомагав німецькій поліції.

У цілому, під час окупації в Києві в різний час діяли дев'ять українських охоронних батальйонів, батальйон СД і допоміжні підрозділи вермахту загальною чисельністю до 5 тисяч осіб.

У трагедії Бабиного Яру поряд із неймовірною жорстокістю вбивць та ницістю їх місцевих поплічників, які допомагали вбивцям і зраджували своїх сусідів, мали місце прояви найвищого милосердя і хоробрості. Адже знайшлися серед киян і ті, хто, ризикуючи власним життям і життям близьких, рятував і переховував приречених на смерть людей. Серед майже півтори сотні київських рятівників, які отримали звання «Праведник народів світу», можна назвати православного священика Олексія Глагольєва та його родину, які переховували та робили подробиці документи євреям, Софію Бойко (Ярову), яка з матір'ю врятувала життя знайомих-євреїв, сховавши їх, а потім переправивши до родичів у село.

Україна посідає четверте місце серед країн світу за кількістю людей, які носять звання «Праведник народів світу». Це звання Держава Ізраїль надає тим представникам інших народів, які в роки Другої світової війни рятували євреїв від Голокосту. Наразі його отримали 2 673 людини з України. І це при тому, що відкритий пошук і вшанування таких людей у нашій країні розпочалися лише наприкінці 1980-х років, незадовго до розпаду Радянського Союзу.

Бабин Яр за радянської
влади у повоєнний час

2 листопада 1942 року Указом Президії Верховної Ради СРСР була створена Надзвичайна державна комісія зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників. Матеріали комісії, зокрема розслідування нацистських злочинів у Києві, становили основу обвинувальних документів СРСР на Нюрнберзькому процесі.

Радянська влада мала своє бачення проблеми співпраці з нацистами і притягувала до відповідальності широке коло громадян, які проживали на окупованій території. Більшість заходів із пошуку та засудження військових злочинців не були публічними. Разом з армійськими підрозділами до населених пунктів заходили спеціальні оперативно-чекістські групи, які «по свіжих слідах» документували найбільш характерні факти військових злочинів. Вони опитували свідків і постраждалих, обстежували табори, камери в'язниць, копіювали написи, залишені в'язнями на стінах та предметах камерного інтер'єру, фотографували, складали акти. Головною метою цих заходів був пошук і ліквідація дійсних та уявних противників радянського режиму, а не лише військових злочинців. Утім, така діяльність НКВС дала можливість опитати свідків розстрілів у Бабиному Яру й тих, хто вижив під час цих розстрілів, розшукати та заарештувати колишніх бригадирів і сотників Сирецького табору.

Сталінський уряд спочатку використовував тему Бабиного Яру (як і діяльність Єврейського антифашистського комітету) для радянської пропаганди на міжнародній арені на Нюрнберзькому процесі, а потім почав замовчувати єврейський чинник серед жертв Бабиного Яру: від напів- до повного замовчування. Утім, повністю стерти пам'ять про вбитих людей не наважились. Рішення про спорудження пам'ятника загиблим у Бабиному Яру уряд радянської України ухвалив вже на початку 1945 року.

Але невдовзі, через політичні зміни у країні (боротьбу з «космополітами» та протидію зміцненню національної ідентичності євреїв через усвідомлення трагедії

Загальний вигляд
Бабиного Яру
в 1961 р.
Фото надано
Еммануїлом
(Аміком) Діамантом

Голокосту), про рішення встановити пам'ятник «забули». Більше того, радянська влада вирішила фізично знищити Бабин Яр, а не лише пам'ять про нього.

Під приводом будівництва магістралей, які б сполучали центр міста з його околицями, було вирішено ліквідувати Бабин Яр. На початку 1950-х років сюди почали закачувати відходи виробництва Петровських цегляних заводів.

Для утримання цієї рідкої маси земляних порід з водою, замість бетонної дамби спорудили земляну, яка не відповідала ані проєкту, ані нормам безпеки. Зранку 13 березня 1961 року накопичена в яру пульпа прорвала дамбу і залила житлові квартали Куренівського району Києва. Це призвело до однієї з найбільших техногенних катастроф в історії Києва, у якій раптово загинули, за різними оцінками, до тисячі людей. Більшість із них була майже миттєво затоплена багатометровою хвилею пульпи, яка заливала з дахом і зносила приватні будинки, перекидала громадський транспорт і накривала випадкових перехожих. Радянська влада довгий час приховувала і применшувала масштаби та наслідки Куренівської трагедії, а інформацію про неї піддавала жорсткій цензурі.

У 60-х роках ХХ століття партійне керівництво вирішило остаточно змінити простір довкола Бабиного Яру. У найкоротші терміни були знесені єврейське, караїмське, мусульманське та православне кладовища. На їх місці побудували спорткомплекс «Авангард», телевежу і телецентр, партійний архів (нині архів Київської області). На території самого Бабиного Яру облаштували парк культури та відпочинку Шевченківського району. Урочище Бабин Яр було практично стерто з лиця землі. Лишилася недоторканою лише частина його верхів'я біля вул. Дорогожицької.

Саме ці підрозділи СС та поліції здійснювали масові розстріли євреїв у Бабиному Яру. Допоміжні функції під час каральних заходів здійснювали також поліцейські формування з місцевого населення. Перші з них було організовано в Києві з ініціативи ОУН, фактично вони не мали каральних повноважень та проіснували лише до кінця жовтня 1941 року. Надалі в місті діяла українська поліція, створена на допомогу німецькій охоронній поліції та підпорядкована останній і поліції порядку. Пізніше, навесні 1942, СД створила в Києві свій окремий 23-й батальйон із представників місцевого населення чисельністю 700 осіб, який займався караульною службою, охороною таборів, допомагав німецькій поліції.

У цілому, під час окупації в Києві в різний час діяли дев'ять українських охоронних батальйонів, батальйон СД і допоміжні підрозділи вермахту загальною чисельністю до 5 тисяч осіб.

У трагедії Бабиного Яру поряд із неймовірною жорстокістю вбивць та ницістю їх місцевих поплічників, які допомагали вбивцям і зраджували своїх сусідів, мали місце прояви найвищого милосердя і хоробрості. Адже знайшлися серед киян і ті, хто, ризикуючи власним життям і життям близьких, рятував і переховував приречених на смерть людей. Серед майже півтори сотні київських рятівників, які отримали звання «Праведник народів світу», можна назвати православного священика Олексія Глагольєва та його родину, які переховували та робили подробиці документи євреям, Софію Бойко (Ярову), яка з матір'ю врятувала життя знайомих-євреїв, сховавши їх, а потім переправивши до родичів у село.

Україна посідає четверте місце серед країн світу за кількістю людей, які носять звання «Праведник народів світу». Це звання Держава Ізраїль надає тим представникам інших народів, які в роки Другої світової війни рятували євреїв від Голокосту. Наразі його отримали 2 673 людини з України. І це при тому, що відкритий пошук і вшанування таких людей у нашій країні розпочалися лише наприкінці 1980-х років, незадовго до розпаду Радянського Союзу.

Бабин Яр за часів
незалежної України

Невдовзі після ухвалення Акту проголошення незалежності України, 10 вересня 1991 року, Верховна Рада УРСР видала постанову про державне відзначення роковин убивства євреїв у Бабиному Яру. Заходи проводилися впродовж тижня з 29 вересня до 6 жовтня 1991. Саме у ці дні було відкрито Менору, а 5 жовтня 1991 року на території Бабиного Яру зібрався багатотисячний мітинг-реквієм, на який люди прийшли пішки тією самою «дорогою смерті», якою восени 1941 року київські євреї прямували до місця страти. Під час мітингу вперше в Україні за десятиліття замовчування і заперечування єврейської складової трагедії на найвищому офіційному рівні тодішнім головою Верховної Ради УРСР України Леонідом Кравчуком було визнано, що євреїв у Бабиному Ярі вбивали тільки за те, що вони були євреями.

У цей перехідний період формуються тенденції, що спостерігаються до сьогодні, а саме: усвідомлення того, що єврейська трагедія не була єдиною на цьому місці, а, отже, і співіснування різних, часом конфліктуючих пам'ятей; активність різноманітних громадських організацій, неформальних груп і місцевої влади з метою увічнення пам'яті «власних» жертв і поступове відсторонення держави від активної участі у процесі комплексної меморіалізації Бабиного Яру.

Упродовж наступних років кожна громада, члени якої постраждали в цьому місці, а також деякі організації споруджували пам'ятники для вшанування загиблих. Таким чином з'явилося понад 30 поодиноких пам'ятників і пам'ятних знаків, а також їх груп. Зокрема, встановлено пам'ятні знаки в'язням Сирецького концтабору, київським футболістам, українським націоналістам, монумент «Ромська кибитка» в пам'ять про розстріляних ромів, православний хрест з пам'ятним написом «...розстріляним за заклик захищати батьківщину від німецьких загарбників архімандриту Олександру Вишнякову і протоієрею Павлу..», пам'ятний знак дітям, розстріляним у Бабиному Яру. У 2009 році встановлено пам'ятник підпільниці та герою України Тетяні Маркус, а в 2017 році – Олені Телізі та її соратникам.

50-річчя трагедії
Бабиного Яру
і відкриття
пам'ятника
"Менора"
1991 рік

Протягом перших десятиліть незалежності дуже активно працював заснований ще у жовтні 1988 року фонд «Пам'ять Бабиного Яру». Його головою став історик, журналіст, педагог і громадський діяч Ілля Левітас (1931-2014), який встановив імена тисяч людей, убитих у Бабиному Яру, зібрав архів документів та фотографій про трагедію. Завдяки діяльності фонду світ дізнався історії більше чотирьох тисяч українців і людей інших національностей, які рятували євреїв у роки війни. Всі вони отримали почесне звання Праведника України чи Праведника Бабиного Яру від Єврейської ради України, а частина з них – звання Праведника народів світу, яке присуджується Ізраїльським інститутом катастрофи і героїзму Національного меморіалу Катастрофи (Голокосту) і Героїзму «Яд Вашем».

В незалежній Україні численні громадські організації та благодійні фонди активно займаються питаннями дослідження історії та меморіалізації Бабиного Яру, зокрема йдеться про Єврейську раду України, Український центр вивчення історії Голокосту, Громадський комітет "Бабин Яр", Асоціацію єврейських громад та общин України.

На початку 2000-х років з'явилася нова тенденція, пов'язана з будівельною активністю в меморіальній зоні: громадські організації почали пропонувати звести в Бабиному Яру та на території прилеглих кладовищ музеї, меморіальні комплекси, громадські центри. Першим став у 2001 р. американський проєкт створення у верхів'ях Яру єврейського громадсько-культурного центру «Спадщина». У 2005 році з'явилася нова ідея спорудження меморіально-релігійного центру на ділянці, на якій раніше було єврейське кладовище. Єврейські бізнесмени, які об'єдналися у Фонд пам'яті «Бабин Яр», запропонували звести музей із релігійно-освітнім комплексом на місці недобудованої споруди, що свого часу мала стати частиною спорткомплексу «Авангард». Але жоден з цих проєктів так і не був реалізований. У 2016 році їм на зміну прийшли російські та українські підприємці єврейського походження з ідеєю створення на тих же ділянках Меморіального центру Голокосту "Бабин Яр".

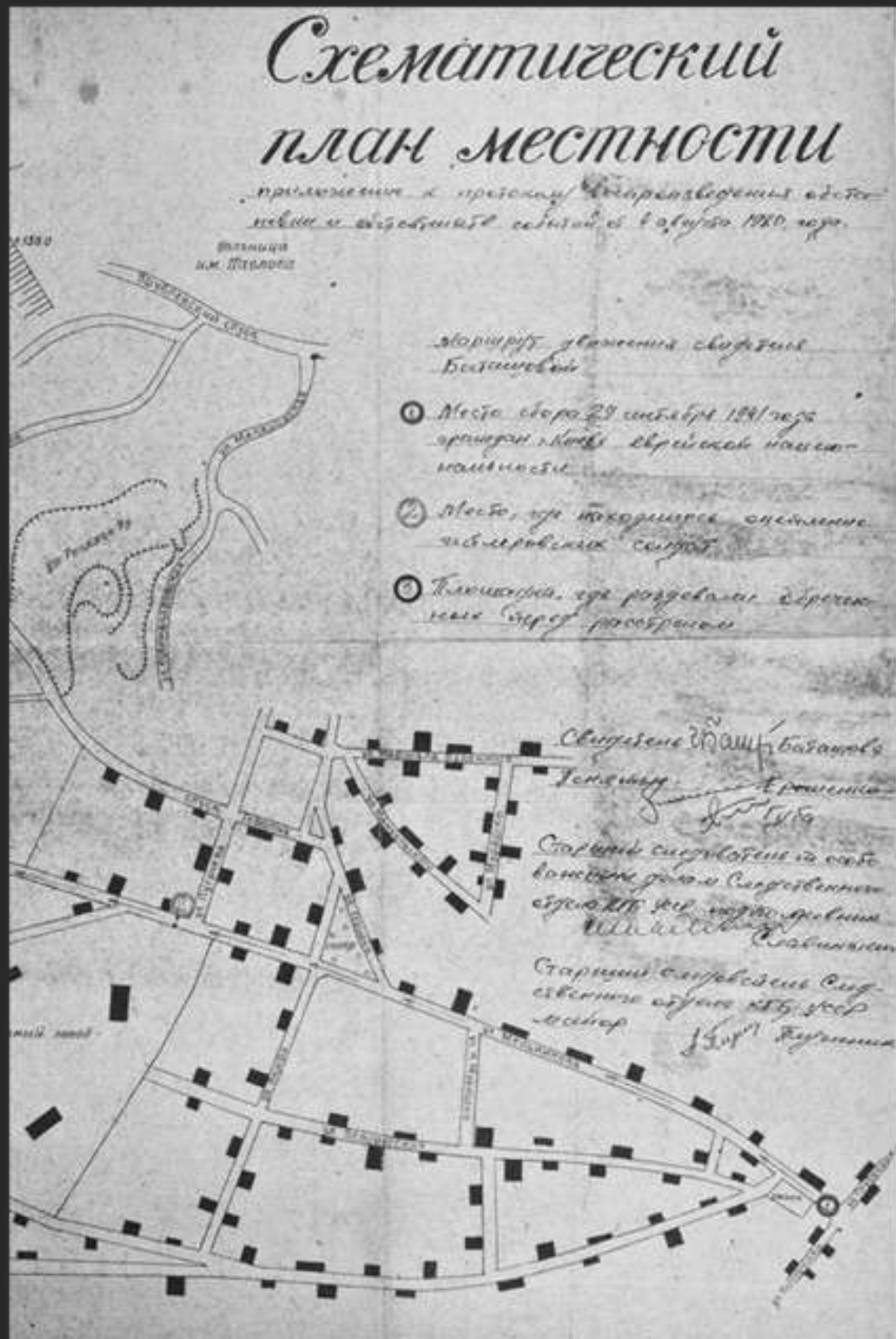
У 2007 році за ініціативи дослідників, громадських активістів та небайдужих киян Кабміном було ухвалене рішення про створення Державного історико-меморіального

заповідника «Бабин Яр». За поданням Українського інституту національної пам'яті в 2010 році Державному історико-меморіальному заповіднику «Бабин Яр» Президент надав статус "національного".

За роки роботи Національного історико-меморіального заповідника "Бабин Яр" (далі – Заповідник), незважаючи на традиційно скромні в Україні видатки на заклади культури, його команді вдалося оформити належним чином землю, щоб зберегти більшість історичної території від комерційної забудови, домогтися встановлення чітких охоронних зон місцевості, затвердити наукову документацію, зокрема і план організації території, перевести у державну власність єдину збережену історичну будівлю – стару контору єврейського цвинтаря за адресою Ілленка, 44 (пам'ятка архітектури місцевого значення), а також влаштувати освітлення, привести у порядок територію парку, створити алеї, зберегти уцілілі частини старих цвинтарів й розпочати процес комплексної меморіалізації Бабиного Яру. У 2018 році прийнято рішення уряду про розробку Концепції комплексної меморіалізації Бабиного Яру. Загалом протягом 2017-2020 років за рахунок бюджетних коштів (близько 35 млн. гривень) Заповідник здійснив роботи з реставрації та пристосування будівлі контори для створення Меморіального музею пам'яті жертв Бабиного Яру.

Нині Бабин Яр і прилеглий некрополь – це простір доглянутого громадського парку на території Заповідника і прилеглої до нього лісопаркової зони, яка потребує благоустрою. За останні десятиліття на цих територіях у хаотичному порядку встановлено десятки пам'ятників, пам'ятних знаків, а також їхніх груп, що не складають будь-якого архітектурного та ландшафтного ансамблю. Кількість цих пам'ятних знаків і меморіальних об'єктів збільшується практично щорічно. Слід зазначити, що дотепер у Києві немає жодного окремого музею або постійної експозиції в одному з існуючих музеїв, присвячених історії і трагедії Бабиного Яру та історії Голокосту. А єдина стаціонарна вулична виставка, створена Українським інститутом національної пам'яті на території Заповідника, явно цю проблему не вирішує.

Наразі низка недержавних організацій пропонують альтернативні до попередньо означених державою варіантів меморіалізації Бабиного Яру і декларують перехід від встановлення окремих меморіальних об'єктів до створення музеїв, великих меморіальних комплексів, а також повного чи часткового впорядкування меморіального простору. Однак, окрім розробленої Інститутом історії НАН України на замовлення уряду концепції комплексної меморіалізації Бабиного Яру (детальніше про неї у наступному розділі) інших цілісних документів концептуального та стратегічного рівня станом на сьогодні ніхто не запропонував.

І хоча трагедія все ще не увічнена на належному рівні й меморіалізація триває, із впевненістю можна стверджувати, що українському суспільству вдалося за роки незалежності подолати радянську «змову замовчування» й розпочати складний і дуже потрібний суспільний діалог щодо подій у Бабиному Яру і його місця в історії та долі України й світу.

«Почуття спільного добра веде людину до зрозуміння, що загальне добро – то її власне добро, а ближні її – то наче вона сама!»

Митрополит
 АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ

Концепція комплексної
меморіалізації Бабиного Яру

На виконання Указу Президента України 2017 року та рішення Уряду України в 2017 році при Інституті історії України Національної академії наук України була створена спеціальна робоча група, до якої увійшли історики, фахівці музейної справи, архітектори, юристи. Колектив авторів розробив Концепцію комплексного бачення меморіалізації Бабиного Яру як унікального місця пам'яті.

Станом на сьогодні Концепція опублікована, схвалена відповідними структурами Національної академії наук України, пройшла кілька циклів експертних обговорень та міжнародне рецензування - понад 40 експертів з різних країн світу дали на неї свої відгуки. У 2021 році вона була представлена профільному комітету Верховної Ради України та Міністерству культури та інформаційної політики України. У вересні 2021 року стартувало її громадське обговорення.

Основні положення меморіалізації Бабиного Яру, втілені у цій Концепції, з'явилися під час різних проєктів та заходів, проведених у попередні двадцять років. Концепція передбачає створення цілісного меморіального комплексу, який складатиметься з: Меморіального парку «Бабин Яр», Меморіального музею Бабиного Яру, Українського музею Голокосту та Пам'ятних місць, пам'ятників та пам'ятних знаків поза межами меморіального парку.

Меморіальний парк – це цілісний простір, до якого увійдуть: місця пов'язані з розстрілами часів окупації, існуючі та зруйновані кладовища, місця, пов'язані з Куренівською катастрофою. Він має стати альтернативою хаотичному зведенню окремих пам'ятників і меморіалів у Бабиному Яру та створити простір для роздумів і об'єднання людей на підставі взаємної емпатії. На території меморіального парку необхідно заборонити зведення нових будівель і великих капітальних споруд, зберегти усі пам'ятники і об'єкти культурної спадщини, увести мораторій на встановлення нових пам'ятників; впорядкувати використання національних, релігійних і політичних символів.

Значна частина майбутнього парку знаходиться за межами Заповідника, тому пропонується створити Історико-культурну заповідну територію і покласти відповідальність за її обслуговування на Заповідник. Це дасть можливість провести облаштування заповідної території за єдиним проєктом і створити цілісний меморіальний парк.

Музейний комплекс, до якого увійдуть Український музей Голокосту та Меморіальний музей Бабиного Яру мають розміщуватися в одній споруді. Цей архітектурний комплекс має бути зведений поза межами території розстрілів та кладовищ. Точкою їх фізичного, тематичного та емоційного перетину має стати розповідь про масовий розстріл євреїв Києва 29–30 вересня 1941 року.

Меморіальний музей Бабиного Яру має забезпечити музейними засобами всебічне й системне висвітлення численних трагедій та всієї тривалої історії Бабиного Яру, їх місце в пам'яті окремих людей, спільнот та українського суспільства.

Український музей Голокосту, який розповідатиме про загальну історію цього явища, повинен інтегрувати тему Бабиного Яру до загальноєвропейської трагедії нацистського геноциду єврейського народу з акцентованою увагою до подій на українських землях. Музей має включити Голокост в історію України та Україну в історію Голокосту, з відповідними наративами про катастрофу та українську історичну пам'ять про неї.

Заплановане раніше створення Меморіального музею пам'яті жертв Бабиного Яру в історичній споруді контори колишнього Єврейського кладовища по вул. Юрія Ілленка, 44, зважаючи на обмежені експозиційні площі, слід розглядати як пілотний проєкт до зведення повноцінного музейного комплексу.

Основною цільовою аудиторією відвідувачів Меморіального комплексу у Бабиному Яру має стати українська молодь, майбутні активні громадяни, вільні від ксенофобії й стереотипів тоталітарного минулого, свідомі свого минулого та готові розбудовувати відкрите толерантне громадянське суспільство і власну демократичну державу.

Меморіалізація Бабиного Яру є самоцінним актом вшанування людської гідності, а також має ключове значення для формування громадянського суспільства, консолідації української політичної нації і державотворення. Неможливо заперечити її важливість та вплив на виховання індивідуальних якостей та особистих компетенцій, спрямованих на несприйняття насильства, прищеплення навичок критичного мислення, почуття відповідальності, емпатії, толерантності та міжнаціонального і міжконфесійного порозуміння.

Із Концепцією можна ознайомитися тут

Де можна дізнатися більше про Бабин Яр

1. Сайт Національного історико-культурного заповідника «Бабин Яр».
babynyar.gov.ua
2. Сайт проєкту «Бабин Яр» Інституту історії України НАНУ
resource.history.org.ua/project/0000034
3. Сайт проєкту Бабин Яр: людина, влада, історія. Документи і матеріали.
history.kby.kiev.ua
4. Сайт Громадського комітету «Бабин Яр».
kby.kiev.ua/komitet/ua
5. Матеріали про Концепцію комплексного розвитку (меморіалізації) Бабиного Яру.
resource.history.org.ua/project/0000034
6. Сайт Українського центру вивчення історії Голокосту.
holocaust.kiev.ua
7. Сайт Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума».
tkuma.dp.ua/ua